

FETÂVÂ-yı ALİ EFENDİ

(فتاوى على أفندی)

Şeyhülislâm

Çatalcalı Ali Efendi'nin

(ö. 1103/1692)

fetvalarını bir araya getiren eser.

XI. (XVII.) yüzyıl Osmanlı Devleti'nde günlük hayatta karşılaşılan veya tartışılan konularla ilgili 4412 fetvayı ihtiva eden eser devrin din anlayışını, toplum yapısı ve sosyokültürel değerlerini yansıtmaması bakımından önemlidir. Bu eser, Osmanlı Fetvahânesi'nin en muteber kabul ettiği dört fetva kitabından biridir (diğerleri *Behcetü'l-fetâvâ*, *Neticetü'l-fetâvâ*, *Fetevâ-yı Feyziyye*).

1100 (1689) ve 1102 (1691) tarihli yazma nüshalarının mevcudiyetinden (Süleymaniye Ktp., İzmir, nr. 251; Serez, nr. 1113) eserin Çatalcalı Ali Efendi henüz hayatta iken derlendiği anlaşılmaktadır. Soru-cevap şeklinde düzenlenmiş olan fetvalar çoğunlukla "olur" ya da "olmaz" biçiminde kısa cevaplardan meydana gelmekte, bunların delillerine ve kaynaklarına yer verilmemektedir. Daha sonra Ahîskalı Ahmed Efendi ile Gedizli Mehmed Efendi fetvaların orijinallerini kaydetmeden klasik fıkıh kitaplarında bu fetvalara mesnet teşkil eden hükümleri, kaynağın adını ve bölümünü de belirterek Arapça metinleriyle birlikte naklettikleri *Nukûlû Fetâvâ-yı Ali Efendi* adıyla birer eser kaleme almışlardır. Sâlih b. Ahmed el-Kefevî de her nakli ilgili fetvanın altına kaydedip daha sonraki neşirlere esas teşkil eden metni oluşturmuştur.

Klasik fıkıh kitaplarındaki gibi "kitab" ve "bab"lara göre düzenlenmiş olan ve elli üç bölümden meydana gelen eser "Kitâbü't-Tahâre" ile başlayıp "Kitâbü'l-Ferâiz'de son bulmaktadır. Kitapta bölüm başlıkları Arapça'dır.

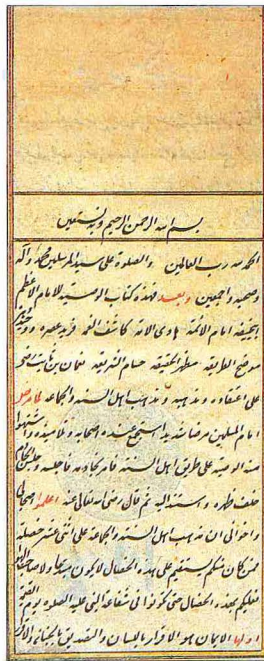
Tahâret, namaz, zekât, oruç ve hac gibi ibadetlerle ilgili toplam 124 fetvanın bulunduğu eserde esas ağırlık muâmelât konularına verilmiştir. En çok fetva ihtiva eden bölüm ise 378 fetva ile "Kitâbü'l-Vakf"tır. Bunu sırasıyla talâk, da'vâ, büyü, şehadet, icâre gibi bölümler takip etmektedir.

Muâmele-i şer'iyye ve para vakıflarıyla ilgili fetvalar incelendiğinde Ali Efendi'nin o devirlerde çokça tartışılan bu muâmeleleri câiz gördüğü anlaşılır. "Kitâbü's-Siyer'de "Fî mâ yekûnu küfren

mine'l-müslim" başlıklı babda geçen şu fetva, o dönemde halkın ve ülemânın şeriat-kanun ilişkisine yaklaşımını yansıtmaması bakımından oldukça ilginçtir: "Zeyd'in Amr ile bir hususa müteallik davası olmağla Amr'ı şer'a davet ettiğide Amr, 'Benim şer' ile isim yoktur, ben işimi kanun ile görürüm' dese Amr'a ne lâzım olur? el-Cevâb: Tecdîd-i îmân ve nikâh" (I, 179). Ali Efendi'nin bazı fetvalarında devrin şartlarını da göz önünde bulundurduğu görülmektedir. "Vişnâb" adı verilen içkiyle ilgili şu fetvası buna bir örnek teşkil eder: "Vişnâb demekle mâruf olup müskir olan şerbetin sekir vermeyecek miktarını telehî kadsınız (eğlence niyeti taşımadan) içmek helâl midir? el-Cevâb: İmam-ı Âzam ve İmâm Ebû Yûsuf katlarında helâldir, İmâm Muhammed katında haramdır. Fî zamâninâ (günümüzde) İmâm Muhammed kavliyle iftâ ihtiyar olunmuştur" (II, 246-247). Bununla birlikte A. Vehbi Ecer'in, İslâm dinindeki içki yasağına rağmen muhtelif çağlarda işret meclisleri kurulduğu, resmî şarabdârlar tayin edildiği ve bu konu üzerinde bir edebiyat teşekkül ettiği şeklindeki tesbitinin ardından Ali Efendi'nin bu fetvasını naklederek onun vişne likörü içimini "bir bakıma tecviz ettiğini" söylemesi (TK, sy. 90, s. 402-403) şaşırtıcıdır.

Fetâvâ-yı Ali Efendi'nin ondan fazla baskısı yapılmıştır (I, İstanbul 1245; I-II, İstanbul 1258, 1266, 1272, 1278, 1283, 1286, 1289, 1311, 1322, 1324-1325 [*Fetâvâ-yı Feyziyye* ile birlikte]).

Fetâvâ-yı
Ali Efendi'nin
ilk sayfası
(Süleymaniye Ktp.,
Süleymaniye,
nr. 1074)

BİBLİYOGRAFYA :

Çatalcalı Ali Efendi, *Fetâvâ-yı Ali Efendi* (haz. Salih b. Ahmed el-Kefevî), I-II, İstanbul 1311; Ahîskalı Ahmed Efendi, *Nukûlû Fetâvâ-yı Ali Efendi*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 218; Gedizli Mehmed Efendi, *Nukûlû Fetâvâ-yı Ali Efendi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Ktp., Yazmalar, nr. 3833; Özege, *Katalog*, I, 402; Abdülkadir Altunsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara 1972, s. 95; H. Krüger, *Fetwa und Siyar*, Wiesbaden 1978, s. 74; A. Vehbi Ecer, "Türk Kültürünün Tetkikinde Fetva Kitaplarının Önemi", *TK*, sy. 90 (1970), s. 402-404.

CENGİZ KALEK

FETÂVÂ-yı ANKARAVİ

(فتاوى انقرى)

Şeyhülislâm Ankaravî

Mehmed Emin Efendi'nin

(ö. 1098/1687)

fetvalarını bir araya getiren eser.

Mehmed Emin Efendi, özellikle şeyhülislâmlık döneminde vermiş olduğu fetvaları *Fetâvâ-yı Ankaravî* (*el-Fetâvâ'l-Ankaraviyye*, *Mecmû'a-i Fetâvâ*) adı altında bir araya getirmiştir. "Kitâbü't-Tahâre" ile başlayıp "Kitâbü'l-Ferâiz"le son bulan eser klasik fıkıh kitaplarının sistematigine göre elli "kitab"a, bunlar da fasıllar halinde alt bölümlere ayrılmıştır.

Eserdeki fetvalar, alışlagelen fetva mecmualarından farklı olarak soru-cevap şeklinde kaleme alınmamış, soru zikredilmeden çok sık karşılaşılan fikhî meselelerin cevapları kısaca yazılmıştır. Arapça fetvalardan oluşan eserde her meselenin hükmü *Bedâ'î'u's-şanâ'î*, *Fethu'l-kadîr*, *el-Bahrü'r-râ'ik*, *Kun-yetü'l-münîye*, *el-Muhtûtü'l-burhânî*, *Fetâvâ Kâdîhân*, *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, *Hulâsatü'l-fetâvâ*, *Hizânetü'l-fetâvâ*, *Câmi'u'l-fuşûleyn* ve *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye* başta olmak üzere Hanefî mezhebinin muteber fıkıh ve fetva kitaplarından aynen veya özetlenerek derlenmiş, sonunda da alınan kaynak belirtilmiştir.

Eserde özellikle evlenme, boşanma, vakıf, satım, yargılama, şahitlik, vekâlet, dava, kiralama ile ilgili bölümlerin geniş tutulduğu görülmektedir. Ancak bölümlerin her zaman isabetli şekilde tesbit edildiğini ve fetvaların bu bölümlere uygun biçimde yerleştirildiğini söylemek güçtür. Meselâ had suçlarına müstakil bir bölüm ayrılmışken ayrı bölüm halinde ele alınması gereken ta'zîr suçları bu bölüme dahil edilmiş, burada incelenmesi gereken hırsızlık suçu ayrı bir kitap halinde ele alınmış ve bazı had suç-

Fetâvâ-yı
Ankara'ın
ilk ikâyfası
(Süleymaniye Ktp.,
Serez, nr. 1155)

ları da (meselâ yol kesme) bu bölümde yerleştirilmiştir.

Osmanlı döneminde kadı ve müftüler tarafından yaygın biçimde kullanılan ve başta Süleymaniye olmak üzere çeşitli kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunan eser (Yakit, s. 31) Bulak'ta ve İstanbul'da aynı tarihte (1281) iki cilt halinde yayımlanmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed Emin Efendi, *Fetâvâ-yı Ankara'ı*, İstanbul 1281, I-II; Şeyhî, *Vekâyi'ü'l-fuzalâ*, s. 545; *Sicill-i Osmânî*, IV, 188; Serkis, *Mu'cem*, I, 494-495; Abdülkadir Altunsoy, *Osmanlı Şeyhülislamları*, Ankara 1972, s. 96; Brockelmann, *GAL*, II, 576; *Suppl.*, II, 647; Ahmet Özel, *Hanefti Fıkıh Alimleri*, Ankara 1990, s. 136; İsmail Yakıt, "Şeyhülislâm Ankaravî Mehmed Efendi", *TDA*, sy. 51 (1987), s. 31.

AHMET AKGÜNDÜZ

FETÂVÂ-yı AZİZİ

(Fetau-yı Ezizi)

Hindistanlı âlim
Abdülazîz ed-Dihlevî'nin
(ö. 1239/1824)

fetvalarını bir araya getiren eser.

XIX. yüzyılın ilk çeyreğinde İngiliz yönetimi altındaki Hint müslümanlarına önderlik etmiş olan meşhur âlim Abdülazîz ed-Dihlevî'nin günlük hayatta karşılaşılan birçok mesele hakkında muhatap olduğu sorulara verdiği fetvaların, yazdığı risâleler veya yaptığı yazışmaların Mevlânâ Halîlürrahman Burhân-pürî tarafından iki cilt halinde derlenmiş bir koleksiyonudur (Delhi 1311-1314, 1332-1341).

Bazıları özel konulara dair fetvaları ihtiva eden on iki risâlenin de yer aldığı ve muhteva bakımından klasik fıkıh kitaplarından daha kapsamlı olan *Fetâvâ-yı 'Azîzî* fıkıh meseleleri yanında tefsir, hadis, akaid, tasavvuf, tıp ve astro-nomi gibi ilimlere dair fetvaları da ihtiva etmektedir. Çoğu Farsça, az bir kısmı Arapça olan fetvalardan inanç esas-larıyla ilgili olanlar ağırlıktadır. Bunları sırasıyla ibadetler, muskalar, Şîa ve aile hukukuna dair meseleler takip etmektedir. Eserde hristiyanlar tarafından yöneltlen bazı sorulara verilmiş cevaplara da rastlanmaktadır (meselâ bk. I, 148 vd.). Fetvalarda kaynak olarak klasik fıkıh kitaplarından ziyade hadislere başvurulduğu, dolayısıyla eserin başlarında hadis tenkid ve tefsirine dair bazı teknik meselelere yer verildiği görülmektedir.

Daha sonra kaleme alınan fetva mecmualarına bir örnek teşkil eden eserin I. cildi Mevlevî Muhammed Newbâb Ali ve Mevlevî Abdülcelîl tarafından Urduca'ya çevrilmiştir (Haydarâbâd - Dekken 1313; Kanpûr 1313). Bunun ardından Mevlevî Abdülcâd Gâzîpürî de eseri *Sûrûr-i 'Azîzî el-ma'rûf Fetâvâ-yı 'Azîzî* adıyla iki cilt halinde Urduca'ya tercüme etmiştir (Kanpûr 1322-1323). Ayrıca daha önceki neşirlerde görülen eksiklikleri tamamlamak için eserin yeniden düzenlenmiş tek ciltlik bir baskısı daha yapılmıştır (Karaçi 1980). Ancak bu baskı da bazı tahkik ve tasnif hatalarından uzak değildir. Meselâ akaide, Şîi-Sünnî tartışmaları ve muskalarla dair bazı fetvalar tasavvüfla ilgili kısma dahil edilmiştir.

Seyyid Ahmed Han'ın *Ah-kâm-ı Ta'âm-ı Ehl-i Kitâb* adlı eserinde iktibas ettiği fetvalarla (s. 29, 37, 51) *Fetâvâ-yı 'Azîzî*'de mevcut fetvalar (I, 104, 117; II, 85) arasında bir karşılaştırma yapıldığında ikincisindeki hata ve eksiklikler hemen göze çarpmaktadır. Seyyid Ahmed Han'ın iktibas ettiği bir fetva ise (s. 22) *Fetâvâ-yı 'Azîzî*'de yoktur. Bunun sebebi, Ahmed Han'ın Hoca Muhammed Veli-yullah Gâzîpürî tarafından muhafaza edilen orijinal fetva nüshalarına ulaşabilmiş olmasıdır. Bunlar, eserin ciddi bir tenkitli neşrine olan ihtiyacın hâlâ giderilemediğini göstermektedir.

Fetvaların verililiş tarihleriyle soru sahiplerinin adlarının derleyici tarafından metinden çıkarılmış olması ve tasnifte kronolojik sıra gözetilmemesi *Fetâvâ-yı 'Azîzî*'nin değerini kısmen azaltmaktaysa da eser, Güney Asya müslüman-larının varlık savaşı verdikleri kritik bir döneme ışık tutan önemli bir siyasî ve sosyal tarih kaynağıdır. Meselâ A. A. Rizvî bu dönemin sosyal, dinî, iktisadî ve siyasî tarihi ve önemli şahsiyetleri-nin biyografileriyle ilgili olarak bu esere başvurmuştur (*Shâh 'Abd al-'Azîz*, s. 174-224). Yine Azîz Ahmed (*Islamic Modernism*, s. 19-25), Mücîb Eşref (*Muslim Attitudes towards British Rule*, s. 122), B. Daly Metcalf (*Islamic Revival in British India*, s. 46-48, 50-52) ve Muhammed İkrâm (*Rûd-i Keuşer*, s. 591) gibi araştırmacılar da Hint müslümanlarının Batı sömürgeciğine tepkilerini değerlendiren bu esere atıfta bulunmaktadırlar.

Abdülazîz ed-Dihlevî'nin İngiliz işgali altındaki Hindistan topraklarını dârül-harp ilân eden fetvası en çok tartışılan fetva olmuştur (*Fetâvâ-yı 'Azîzî*, I, 17, 33).

Fetâvâ-yı
'Azîzî'nin
I. cildinin
kapağı
(Delhi 1322/1905)